

REFORMA AGRARĂ DIN 1921 ȘI LOTURILE DEMONSTRATIVE

Prof. dr. DUMITRU ȘANDRU
Universitatea "Mihail Kogălniceanu" Iași

Reforma agrară din 1921 a determinat însemnate modificări în structura proprietății funciare rurale din România. Ca rezultat al traducerii ei în fapt, s-a expropriat, până în anul 1938, de la 18 262 mari proprietari, o suprafață de 5 804 838 ha arabile, finețe, pășuni, păduri, vii și terenuri necultivabile¹. Din această înrindere, 3 860 353 ha au fost distribuite la împrumărirea individuală a 1 393 353 țărani, restul întinderii expropriate fiind destinată pentru pășuni și păduri comunale, vetre de sat, rezerve de interes de stat sau obștesc². În urma aplicării lucrărilor de expropriere și de împrumărirea, ponderea întinderii cultivabile stăpânită de micii proprietari, având până la 10 ha, a crescut de la 43,9 % la 73,7 % din totalul acestei categorii de pământ, în timp ce suprafața cultivabilă a marii proprietăți de peste 100 ha s-a redus, procentual, de la 40,23 % la 10,5 %³.

Modificările produse în structura proprietății funciare rurale din România nu se puteau solda cu rezultate pozitive pentru agricultura țării și pentru țărani atâta vreme cât ele nu erau însoțite de o politică agricolă corespunzătoare noii situații a proprietății de după reformă. Țărănimea împrumărită avea nevoie de sprijinul material al statului - de credit, de inventar - și de îndrumare tehnică pentru a se consolida pe loturile primite și pentru a realiza progrese în cultura agricolă. Intervenția statului în direcția perfecționării tehnicii agricole era apreciată de G. Ionescu-Șișești și N. Cornățeanu drept prima măsură ce se impunea după împrumărirea, ca o condiție a ameliorării standardului de viață al țăranilor⁴.

Dar, în întreaga perioadă interbelică, țărănimea nu s-a bucurat de un sprijin eficient din partea statului. Dimpotrivă, pe lângă faptul că ea nu a dispus de o organizație de credit adaptată necesităților sale, a avut de suportat și sarcini împovărătoare prin impozite, taxe vamale și altele, care i-au diminuat veniturile și au pus-o în imposibilitate de a realiza progrese la nivelul scontat de inițiatorii reformei⁵. În același timp, ea a fost lipsită chiar și de o îndrumare tehnică sistematică din partea statului, deși nu se poate afirma că măsuri legislative și dispoziții de natură administrativă nu ar fi fost emise de către factorii de decizie ai României.

Specialiștii și numeroși oameni politici au propus diverse soluții de natură protecționistă menite să adapteze politica agricolă la noua structură a proprietății funciare rurale⁶. Dacă urmărim programele economice ale partidelor din perioada interbelică și revistele de specialitate, vom

¹ I. VASILIU, *Agricultura*, în *Aspecte ale economiei românești*, Consiliul Superior Economic, 1939, p. 66; V. LIVEANU, M. RUSESCU, Tr. LUNGU, M. IOSA, I. KOVACS, V. BOZGA, *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908 - 1921*, București, 1967, p. 559.

² I. VASILIU, *op. cit.*, p. 67.

³ G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Agricultura României*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 300 și 305; C. FILIPESCU, *Evoluția agriculturii românești. Studiu de politică agrară*, București, 1940, p. 379.

⁴ G. IONESCU-ȘIȘEȘTI et N. CORNATZIANU, *La reforme agraire en Roumanie et ses conséquences*, Bucarest, 1937, p. 81.

⁵ G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Participarea României la producțiunea și comerțul mondial de cereale*, București, 1928, p. 8.

⁶ În această privință vom cita doar câteva din lucrările principale: G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Reforma agrară și producțiunea. Cu un program pentru ridicarea agriculturii*, București, 1925, p. 37 și urm.; G. CIPAIANU, *Combaterea crizei agricole prin raționalizarea producțiunii*, București, 1931, p. 14 și urm.; N. CORNATEANU, *Mijloacele și metodele de îndrumarea agriculturii*, București, 1937, p. 1-2; Const. I. C. BRĂTIANU, *Agricultura în România de ieri și în România de mâine*, București, 1919, p. 43-44; E. GRINȚESCU, *Probleme agrare*, București, 1934, p. 135-145; M. GORMSEN, *Principalele probleme structurale ale agriculturii în România*, în *Problema agrară*, București, 1946, p. 60 - 61.

constata că problemelor majore izvorâte din necesitatea intensificării agriculturii li se rezervă în permanență un loc însemnat, în aproape toate acestea vorbindu-se despre “primatul agriculturii”⁷. Dar, din multitudinea de soluții preconizate, numai o mică parte și după amânări repetate s-au transformat și în măsuri legislative, iar dintre acestea din urmă doar puține au avut și eficiență, atingându-și scopurile propuse. Oricum, în perioada interbelică interesul statului pentru sprijinirea agriculturii țărănești s-a concretizat în traducerea în fapt a unui ansamblu de măsuri cu caracter intervenționist, între ele, unele directe, altele indirecte, unele permanente, altele temporare.

Încă din perioada când reforma agrară se afla în stadiul discuțiilor partidelor politice s-a evidențiat necesitatea unei politici de protecție și de îndrumare a micilor producători. Încercând să dea expresie acestui deziderat, ministrul Agriculturii din guvernul Al. Averescu, Const. Garoflid, a dispus a se elabora, paralel cu proiectul legii pentru reforma agrară, un altul, pentru încurajarea agriculturii, cu un conținut asemănător celui pentru protecția industriei naționale, prin care să se fixeze norme detaliate de îndrumare a producătorilor agricoli⁸, însă proiectul nu a reușit să ajungă în birourile corpurilor legiuitoare.

În lipsa unei legi cu conținut atotcuprinzător, politica de îndrumare a agricultorilor s-a efectuat pe baza dispozițiilor inserate în diverse legi referitoare la agricultură. Câteva norme, care încercau să ofere soluții acestei chestiuni au fost înscrise în textele decretelor-legi și legilor de expropriere și împrumut. Legile pentru reforma agrară din 1921 impuneau țăranilor obligația de a-și exploata, pe baza unui plan de cultură, loturile primite. Nerespectarea acestei dispoziții se sancționa cu deposedarea țăranilor de pământurile ce le fuseseră distribuite⁹. Pentru același motiv, măsura deposedării era extinsă și asupra loturilor repartizate pe baza legilor anterioare de împrumut. Planul de cultură a fost însă înscris în textele legilor de expropriere și de împrumut mai mult pentru a preveni criticile oponenților reformei agrare privitoare la dezorganizarea producției ce ar fi putut fi generată de transformarea marilor proprietăți în loturi prea mici, nerentabile pentru agricultură. O dovadă în acest sens o constituie faptul că el nu a fost niciodată tradus în practică după primul război mondial¹⁰. Sancțiunea de mai sus, având caracterul unei norme de îndrumare și de poliție agricolă, a fost aplicată doar sătenilor care dădeau în arendă pământul primit prin împrumut și nici tuturor acestora¹¹.

Răspunzând unor necesități de ordin practic, legiuitorii reformei agrare au inserat în textele decretelor¹² și legilor agrare dreptul statului de a-și rezerva, din proprietățile sale, precum și din cele expropriate, suprafețe de pământ care puteau avea o destinație specială pentru îndeplinirea unui scop social-economic, cultural general, sanitar, industrial etc. (Legea agrară

⁷ Vezi Biblioteca Centrală de Stat (B.C.S.), fond Al. St. Georges, Pachet XLV, dosar 4 (Partidul Național-Liberal, *Programe și declarații, 1863 - 1933*), f. 72 și urm.; Partidul Național-Țărănesc, *Programul Partidului Național-Țărănesc votat de Comitetul Central Executiv (Ședințele din 2-6 februarie 1935)*, Ed. a II-a, București, p. 48-57; Partidul Național, *Programul și Congresul partidului de la 5 februarie 1928*, Vălenii de Munte, 1928.

⁸ G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Măsuri legale luate de diferite țări după război pentru dezvoltarea agriculturii în comparație cu situația din România*, în “Arhiva pentru știința și reforma socială”, V, 1924, 3-4, p. 413.

⁹ “Monitorul oficial”, nr. 82, 17.VII.1921; nr. 93, 30.VII.1921.

¹⁰ V. BULGARU, *Către o nouă reformă agrară?*, București, 1936, p. 7 și 12. Sarcini asemănătoare au fost fixate țăranilor și prin legea pentru încurajarea creșterii animalelor din 1926 (“Monitorul oficial”, nr. 3, 3.I.1926) și prin legea pentru administrarea și exploatarea islazurilor, din 1927 (vezi G. CIPĂIANU, *Legislația agricolă, în Enciclopedia României*, vol. III, p. 92).

¹¹ ANIC, fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 39, f. 297 - 298; jud. Brăila, dosarele 20; 34, f. 3-8, 26-30; 55, f. 13 și urm.; 156, f. 17-21 și 33; jud. Buzău, dosar 6, f. 312 și 325; jud. Romanați, dosar 77, f. 19-20; Arhivele Naționale Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 20/1930; Arhivele Naționale Focșani, fond Prefectura județului Putna, dosar 25/1931, f. 390.

¹² În baza art. 10 al decretului-lege nr. 3697/1918 s-a dispus a se înzestra unele instituții din Vechiul regat, în special cele dependente de M.A.D., cu pământ cu destinații speciale (G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Reforma agrară în România*, București, 1920, p. 20).

pentru Vechiul regat: art. 28; Transilvania: art. 40; Bucovina: art. 21; Basarabia: art. 44). În centrul atenției Casei Centrale a Cooperăției și Împroprietăririi Sătenilor au stat, din acest punct de vedere, loturile zootehnice și demonstrative. Se încerca, prin intermediul lor, să se dea răspuns unor probleme legate de cultura predominantă a regiunii din jur. De aceea, s-a urmărit ca loturile demonstrative să fie mai dese în zonele unde se cultivau pe scară largă cerealele, iar în regiunile subcarpatice, unde îndeletnicirea de bază a locuitorilor era creșterea animalelor, cele zootehnice¹³.

Inițial, legiuitorii au încercat să repartizeze pe provincii suprafețe mari de teren pentru loturile demonstrative, dar dificultățile ulterioare, survenite prin aplicarea în practică a lucrărilor de expropriere și împroprietărire, au făcut imposibilă reușita acestei acțiuni¹⁴. De altfel, singura provincie în care întinderea loturilor era în mod expres precizată a fost Basarabia¹⁵, în celelalte ea fiind lăsată la latitudinea organelor de înfăptuire a reformei agrare. Astfel, crearea loturilor demonstrative, ca școală de îndrumare a micilor producători, nu a putut fi dirijată de organele centrale ale ministerului de resort, ci ea a fost subordonată disponibilităților de teren expropriat din regiunea sau din localitatea dată. Cele mai întinse loturi demonstrative s-au afectat în județe de șes unde populația era rară, precum Constanța și Ialomița; în alte județe de șes ca Vlașca, Brăila, Tulcea și într-o serie de județe din regiunile deluroase sau subcarpatice, ca Baia și Bacău, predominau loturile având între 2 și 10 ha, în timp ce în alte județe, precum Covurlui, majoritatea loturilor erau de circa un ha. În întreaga țară, cele mai numeroase loturi demonstrative aveau cel mult cinci hectare¹⁶. În același timp, în multe localități, din lipsa terenului expropriabil sau datorită faptului că moșierii au rămas în stăpânirea unor mari întinderi de pământ, asemenea loturi nu au fost create¹⁷.

Suprafața repartizată pentru rezerve de interes obștesc pe întreaga țară era apreciată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor ca fiind, la 15 septembrie 1924, de 302 600 ha¹⁸. Aceasta a sporit, în 1930, la 353 781 ha¹⁹. În cifrele de mai sus au fost incluse însă și alte categorii de terenuri cu destinații speciale, precum sesiile parohiale, care nu intrau, de fapt, în categoria pământurilor distribuite pentru a se aplica pe ele culturi experimentale, astfel că, de fapt, întinderea globală a loturilor demonstrative și zootehnice era mai mică.

Cele mai multe dintre aceste rezerve s-au exploatat însă prin darea lor în arendă la țărani, cultivarea printr-un asemenea sistem nesatisfăcând funcțiile pentru care fuseseră înființate. Astfel, în anii 1931-1932, din totalul loturilor demonstrative și zootehnice aflate în folosința camerei de agricultură a județului Romanați, de 66, un număr de 56 erau arendate; în județul Putna se arendau 11, din cele 12; în județele Bacău, Baia, Ialomița, Tecuci, Tulcea, Vlașca și

¹³ A. NASTA, *Loturile demonstrative*, în "Viața agricolă", XV, 1923, 6, p. 162-163; ANIC, fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 171.

¹⁴ Vezi Arhivele Naționale Craiova, fond Prefectura județului Dolj, dosar 55/1922; Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura județului Fălticeni, Serviciul Administrativ, dosar 8/1921-1924, f. 338 și 427; "Monitorul oficial", nr. 285, 16.III.1922.

¹⁵ Ion ȚURCANU, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918 - 1940*, Chișinău, 1991, p. 353 - 354.

¹⁶ Vezi ANIC, fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 171.

¹⁷ Idem, jud. Brașov, dosar 171, f. 118; jud. Fălticeni, dosar 103, f. 12; jud. Iași, dosar 8, f. 120; jud. Muscel, dosar 101, f. 57; jud. Romanați, dosar 78, f.5; jud. Satu Mare, dosar 261, f. 27; Bucovina, Generale, dosar 4, f. 24; idem, fond Ministerul de Interne, dosar 231/1923, f. 10; Arhivele Naționale Suceava, fond Comisia Agrară de ocol Suceava, dosar 8/1928; Arhivele Naționale Târgu Jiu, fond Camera agricolă a județului Gorj, dosar 3435/1942, f. 108.

¹⁸ G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Agricultura în epoca contemporană*, București, 1928, p. 10 - 11; "Argus", 24.I.1925.

¹⁹ A. FRUNZĂNESCU, *Evoluția chestiunii agrare în România. Privire istorică - Aspecte actuale - Tendința*, București, 1939, p. 112.

altele toate aceste loturi erau arendate pe bani²⁰. În județul Tulcea, de pildă, din cele zece loturi demonstrative a câte 50 ha, trei erau arendate unor agronomi, cinci unor grupuri de țărani, iar două foștilor proprietari ai moșiilor din care ele fuseseră create²¹. În raportul din 17 iulie 1922 al prefectului județului Buzău către Inspectoratul General Administrativ și Inspectoratul General al Casei de Împroprietărire se arăta că în județ foarte multe loturi demonstrative se aflau atunci în folosința unor funcționari ai Consilieratului agricol și că chiar consilierul șef deținea un asemenea lot de 30 de pogoane pe care îl exploata în dijmă cu sătenii, speculându-i și luându-le în plus bani, țuică, vin și alte produse²².

Faptul că loturile demonstrative erau subînchiriate țăranilor a determinat, în cursul sesiunilor parlamentare din 1923, numeroase interpelări în Camera deputaților pe această temă²³, care evidențiau necesitatea înlăturării unor asemenea practici. La rândul său, Ministerul Agriculturii și Domeniilor recunoștea, prin circulara nr. 269, din 19 noiembrie 1923, trimisă consilierilor agricoli județeni, că primise plângeri care arătau că anumite terenuri disponibile din cele expropriate fuseseră arendate la particulari, fără a se ține seama de preferință și fără aprobarea Casei Centrale, prin împiedicarea constituirii obștilor, sub diferite pretexte. De aceea, se cerea să se verifice arendările și să se ia măsuri pentru constituirea obștilor de arendare, iar acolo unde ele s-ar fi înființat să se ia pământul de la particulari și să se dea asociațiilor²⁴.

Dar terenurile statului au continuat să fie exploatate, în majoritatea cazurilor, de persoane particulare, cu concursul binevoitor al factorilor locali de decizie. Este drept că în unele sate s-au constituit asociații țărănești care au reușit să ia în arendă suprafețe relativ mari din rezervele statului²⁵, însă elementul caracteristic pentru exploatarea rezervelor a fost acela că ele au continuat să fie cultivate de persoane interpușe, prin specularea lor și fără a se realiza scopul educativ urmărit de către legiuitorii reformei agrare.

Loturile școlare urmau a servi la practica agricolă a elevilor. În realitate, ele produceau venituri comitetelor școlare, căci se arendau, de preferință învățătorilor, fără nici o obligație în privința cultivării lor, astfel că pământurile se lucrau în mod rudimentar, cu elevii. Dintr-o anchetă efectuată în 1924 într-un județ cu 97 de loturi școlare, de 289 ha, a rezultat că circa 50 % erau cultivate cu grâu sau porumb; din rest, o parte erau însămânțate cu alte două-trei categorii de plante, iar altele erau lăsate ca bățatură²⁶. La 11 noiembrie 1924, consilierul agricol al județului Târnava Mică recunoștea, în corespondența purtată cu consilierul agricol al județului Alba, că rezerva de stat de 100 ha de la Cenade, județul Alba, dacă ar fi fost atribuită școlilor și bisericilor, ar fi fost cultivată în dijmă cu numeroși săteni neîmproprietăriți din comunele Lunca, Husurău, Lodroman și Glogovăț, județul Târnava Mică²⁷. La rândul său, deputatul Mihail Negură remarcă în Parlament, referindu-se la ferma de stat din comuna Laza, județul Vaslui, că fermele, în loc de a fi factori adevărați de lumină și bun îndemn pentru agricultură, dădeau în dijmă terenul la preț de speculă și că, de cele mai multe ori, pământul țăranilor era mai bine lucrat decât al fermei model din jur, căci “ferma, în loc să facă cultură model, făcea arendășie de natură să stoarcă

²⁰ Vezi ANIC, fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 171; jud. Rădăuți, dosar 37, f. 112; jud. Teleorman, dosar 120, f. 16-17; jud. Vaslui, dosar 31, f. 24 - 25; Arhivele Naționale Târgu Mureș, fond Comisia județeană de expropriere și împroprietărire Mureș, dosar 273/1930.

²¹ Constantin M. ȚIGĂU, *Expunerea situațiunii județului Tulcea pe anul 1922 prezentată Consiliului județean la deschiderea sesiunii ordinare conform art. 100 din legea Consiliilor județene*, Tulcea, 1923, p. 159 - 160.

²² Arhivele Naționale Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 62/1922.

²³ Vezi “Dezbaterile Adunării Deputaților”, ședința diin 22.V.1923, p. 2155; ședința din 1.XI.1923, p. 22; ședința din 15.XI.1923, p. 133.

²⁴ Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura județului Siret, dosar 9/1924, f. 128.

²⁵ Vezi Arhivele Naționale Alba Iulia, fond Serviciul agricol al județului Alba, dosar 24/1924, f. 25 și urm.

²⁶ I. G. BOTEZ, *Organizarea aplicării cunoștințelor agricole în școala primară rurală*, în “Pagini agrare și sociale”, I, 1924, 10, p. 200.

²⁷ Arhivele Naționale Alba Iulia, fond Serviciul agricol al județului Alba, dosar 24/1924, f. 219 - 220.

venituri mari, transformând satele apropiate în model de sărăcie”²⁸. Mai mult, Ministerul de Interne remarca, în ordinul nr. 10 975, din 11 februarie 1924, trimis prefectilor, că fusese încunoștiințat că notarii comunelor încasau de la locuitori cu forța, cu concursul jandarmilor, ofrande și alte taxe ilegale pentru terenurile destinate rezervelor și că asemenea procedee făceau să încolțească în mintea sătenilor ideea că jandarmii erau “persoanele cele mai rele”²⁹.

Pentru a pune capăt unei asemenea stări de lucruri și a determina un progres în cultivarea pământurilor statului, la 27 februarie 1925, a fost promulgat Regulamentul pentru arendarea și exploatarea loturilor constituite ca rezerve de stat³⁰, care stabilea că toate loturile din această categorie, indiferent de destinația lor, urmau a fi arendate pe termen de 25 de ani, cu plata arenzii în natură sau în bani, absolvenților școlilor de agricultură cu o vechime în acest domeniu de cel puțin patru ani, cooperativelor agricole și specialiștilor care aveau o practică de cel puțin zece ani în ramura de producție căreia îi era destinat lotul (art. 2 și 9). Art. 2 interzicea funcționarilor publici, chiar dacă ei ar fi fost agronomi, să ia rezerve în arendă. Persoanele sau obștile care le-ar fi închiriat erau obligate să posede inventar agricol adecvat culturii pământului și să le exploateze după un plan stabilit de minister (art.9). În același timp, Regulamentul a micșorat din nou suprafața loturilor cu destinație agricolă, la maximum 25 ha, iar a celor de interes obștesc la 5, la 10 și la 15 ha, ca o soluție menită să asigure pe această cale colonizarea unor țărani din regiunile montane pe pământurile ce ar fi rezultat din diminuarea lor³¹.

Regulamentul din 1925 nu a reușit să impună nici ordine, nici o schimbare radicală în modul de exploatare a terenurilor statului, deși o parte din loturi au putut intra în folosința agronomilor și a țăranilor care le-au luat în arendă în mod direct sau prin intermediul obștilor³². Dovadă că și în anii următori rezervele de stat s-au cultivat, în marea lor majoritate, prin arendare în bani la persoane ce nu întruneau calitățile cerute de regulament sau în dijmă cu țăranii³³. Adeseori, loturile cu destinații speciale erau date în arendă, pe prețuri derizorii, unor aderenți ai partidului politic aflat la guvernare sau unor favoriți ai persoanelor ori chiar funcționarilor din instituțiile care le administrau, în pofida faptului că Regulamentul din 1925 le interzicea acestora din urmă un asemenea drept³⁴.

Departa de a constitui modele de cultură pentru săteni, rezervele destinate de drept pentru câmpuri de experiență au reprezentat în realitate un mijloc prin intermediul cărora cei ce le administrau obțineau venituri personale³⁵. Concludente sunt în această direcție observațiile făcute de prefectul județului Dolj, în urma anchetei întreprinsă la începutul lunii iulie 1927 în 56 de

²⁸ *Interpelarea adresată Ministerului Agriculturii și Domeniilor de d-l deputat M. Negură în ședința Camerei de la 30 mai 1924 privitoare la aplicarea reformei agrare*, Vaslui, p. 7.

²⁹ Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 6/1924, f. 11.

³⁰ “Monitorul oficial”, nr. 46, 27.II.1925.

³¹ Gh. N. RĂDULESCU, *Contribuțiuni la îndrumarea agriculturii*, în “Pagini agrare și sociale”, III, 1926, 9 - 10, p. 185.

³² Vezi ANIC, fond Reforma agrară din 1921, jud. Timiș-Torontal, dosar 936, f. 19 - 20; Arhivele Naționale Călărași, fond Camera agricolă a județului Ialomița, dosar 8/1931, f. 171; Arhivele Naționale Târgu Mureș, fond Comisia județeană de expropriere și împroprietărire Mureș, dosar 273/1930; Arhivele Naționale Tulcea, fond Consilieratul agricol al județului Tulcea, dosar 121/1931, f. 16.

³³ Arhivele Naționale Tulcea, fond Consilieratul agricol al județului Tulcea, dosar 66/1928, f. 286; Arhivele Naționale Deva, fond Consilieratul agricol al județului Hunedoara, dosar 1317; “Dezbaterile Adunării Deputaților”, ședința din 31.III.1928, p. 2755.

³⁴ Vezi Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura județului Fălțiceni, dosar 19/1920 - 1929, f. 231; Arhivele Naționale Bistrița, fond Consilieratul agricol al județului Năsăud, dosar 432, f. 4 și urm.; “Dezbaterile Adunării Deputaților”, ședința din 1.XII.1926, p. 131; ședința din 21.I.1929, p. 484 - 485.

³⁵ “Dezbaterile Adunării Deputaților”, ședința din 3.X.1923, f. 813; ședința din 1.XI.1923, p. 22; ședința din 21.XII.1923, p.772; ședința din 21.V.1924, p. 2476; ședința din 1.XII.1926, p. 151; ședința din 11.XII.1926, p. 292; ședința din 20.XII.1926, p. 633; ședința din 31.III.1928, p. 2755; “Adevărul”, 25.II.1927.

comune. S-a constatat - preciza prefectul - că Direcția Pescăriilor Statului deținea circa 3 000 - 4 000 ha pământ de cultură și fânețe ca rezerve, ce le cultiva în dijmă cu locuitorii ei. “Cu privire la lucrările de împrumietărire se semnalează din toate comunele unde s-au făcut exproprieri că există terenuri așa-zise rezerve ce urmează a se distribui <la noi ordine>, deși cererile de pământ sunt acolo nesatisfăcute. Aceste suprafețe *se muncesc însă peste tot fie în dijmă cu locuitorii de către agronomi, fie în arendă, pe sub mână, prin interpuși. La arendarea acestor terenuri care se face după legea agrară cu prețul regional de 100 - 200 lei hectarul se încasează pe sub mână diferențe mari (până la 2 000 lei de hectar) de acei ce fac tablourile de arendare, adică de agrocomii regionali și agenții lor*” (subl. autorului). Cum arendările se făceau pe un singur an, țăranii erau nevoiți a da bani pentru a fi ținuți pe același teren mai mulți ani consecutivi. Aceasta constituia una dintre cele mai mari ilegalități și sursa principală de venit a organelor agricole. Rezervele erau speculate de agronomi, fără a fi fost posibil un control eficient al lor. La anchetă s-a constatat că în 31 de comune fuseseră sustrate de la arendare 3 441 ha. Sustrageri, în suprafețe mai mici însă, s-au găsit și în restul comunelor, astfel că cifra totală poate fi considerată mai mare. Din terenurile expropriate și nedistribuite s-au constituit loturi demonstrative, pentru sport, tir, etc., cu un total de peste o mie de ha. “Aceste loturi nu servesc decât în câteva comune scopului propus, *restul fiind date în dijmă la locuitori pentru a fi cultivate de către aceștia cu grâu sau cu porumb și servesc astfel numai la mărirea veniturilor persoanelor care au reușit să le obțină*” (subl. autorului)³⁶. Din cercatările făcute rezulta că suprafața totală a rezervelor folosite ilegal de către agronomi era de 4 503 ha. Sătenii s-au plâns împotriva a 15 agronomi care le-au pretins bani pentru împrumietărire și arendări, dar prefectul a sesizat, din privirile țăranilor cu care a discutat, că numărul celor ce încasau bani de la ei ar fi fost cu mult mai mare³⁷.

Nici terenurile închiriate în mod legal, pe termen de 25 de ani, agronomilor nu au fost exploatate în condiții mulțumitoare ori măcar în conformitate cu planul de cultură ce le fusese stabilit la semnarea contractului de arendare. În general, la arendarea rezervelor s-a dat preferință agronomilor, pe considerentul că ei ar fi putut efectua o cultură model, dar exploatarea celor mai multe loturi închiriate de ei nu a corespuns așteptărilor, de regulă, arendașii lor nerespecând clauzele contractelor³⁸. O soartă asemănătoare au avut-o și numeroasele rezerve arendate obștilor sătești³⁹.

La 23 mai 1929, ministrul Agriculturii și Domeniilor, Ion Mihalache, recunoștea că loturile demonstrative de toate categoriile, arendate pe termene lungi sau anual și înființate cu scop de a servi ca exemplu locuitorilor din regiune, erau departe de a fi modele de cultură agricolă, exploatându-se în cele mai proaste condiții⁴⁰. Ca urmare, începând din toamna anului 1930, multe din loturile cu destinații speciale cultivate în scop de speculă, prin subarendări ori în dijmă de către arendașii primari sau de către cooperativele de arendare, au fost destinate îndreptățiților la împrumietărire care se încadrau în normele legii pentru preferință acordată invalizilor, văduvelor și orfanilor de război la împrumietărire, din 7 iulie 1930⁴¹. Potrivit dispozițiilor ei, anumite categorii de rezerve aflate în nuda proprietate a statului, se atribuiau la împrumietărirea îndreptățiților din categoriile de mai sus, celor decorați cu “Virtutea militară”, cl. I-a și a II-a și membrilor *Uniunii foștilor voluntari*. Operația, deși simplă din punctul de vedere al formalităților legale, s-a executat însă cu o încetineală nefirească. Cele 30 ha rezerve din comuna Berești, județul Covurlui, au fost repartizate la împrumietărirea a 18 localnici în 1933, dar Direcția Geniului Rural, din Ministerul Agriculturii și Domeniilor, a aprobat împrumietărirea lor

³⁶ Arhivele Naționale Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, Depunere Sfat, dosar 19/1927, f., 1 - 3.

³⁷ *Ibidem*, f. 4 și urm.

³⁸ Vezi Arhivele Naționale Vaslui, fond Prefectura județului Fălciu, dosar 49/1931.

³⁹ Idem, fond Instituții agricole din județul Fălciu, dosar 40 bis/1926 - 1941.

⁴⁰ Arhivele Naționale Alba Iulia, fond Serviciul agricol al județului Alda, dosar 8/1929, f. 182.

⁴¹ Vezi ANIC, fond Reforma agrară din 1921, jud. Putna, dosar 36, f. 5; jud. Roman, dosar 18, f. 123.

definitivă abia la 17 septembrie 1943, astfel că ei au plătit arendă statului timp de zece ani⁴². În plus, legea de preferință nu a determinat nici desființarea tuturor rezervelor și nici sistarea procesului de creare a altora noi. În 1938, de pildă, loturile demonstrative destinate culturii porumbului erau în număr de 3 125⁴³, multe dintre ele continuând să fie exploatate prin arendarea lor la țărani.

Exploatarea rezervelor și a loturilor demonstrative în dijmă sau în arendă nu numai că nu a contribuit la atingerea scopurilor urmărite de legiuitorii reformei agrare, ci, dimpotrivă, a determinat o depreciere progresivă a solului, iar asupra unei asemenea stări de lucruri au atras atenția unii dintre șefii instituțiilor județene. La 16 ianuarie 1932, Serviciul agricol al județului Teleorman propunea să se desființeze un mare număr de rezerve din județ, “neavând nici un interes, ele speculându-se prin arendări”⁴⁴. “Felul acesta de arendare - raporta, la 25 octombrie 1932, directorul Serviciului agricol al județului Rădăuți ministrului de resort, referindu-se la loturile demonstrative și la rezerve - face ca terenul să se degradeze an de an și azi am ajuns ca unele din aceste loturi să nu le mai putem arenda sau să le arendăm cu prețuri derizorii. Cauza este că ele nu sunt gunoite de nimeni și, cum știți și Dv., la noi dacă un pământ nu este gunoit un șir de ani, el nu mai produce nimic”⁴⁵. Serviciul agricol al județului Odorhei raporta, la 21 decembrie 1933, în același sens, Ministerului Agriculturii și Domeniilor în legătură cu cele 28 iugăre, 1 155 st. p. din comuna Tălișoara, atribuite camerei agricole, care se arendau cu sume modeste, că terenul, nefiind ameliorat de către arendași, devenise plin de spini, de buruieni și tufe, depreciindu-se în calitate și valoare⁴⁶. Dezinteresul față de rezerve a mers uneori până acolo încât s-au înregistrat cazuri în care instituțiile ce le primiseră le-au lăsat ani în șir în părăsire. Astfel, loturile din comuna Halmeu, județul Satu Mare, s-au cultivat, pentru prima dată de la înființarea lor, abia în anul 1939 - 1940, când au fost date în arendă⁴⁷.

Cu începere din 1930, paralel cu aplicarea legii pentru preferință acordată invalizilor, văduvelor și orfanilor de război la împrumut, s-a introdus sistemul arendării prin licitație publică pentru o perioadă de trei ani a rezervelor și loturilor demonstrative care nu se încadrau în normele legii din 7 iulie 1930. În fața pericolului la care erau expuse instituțiile deținătoare a unor rezerve de a le pierde în favoarea împrumutării țăranilor, acestea s-au văzut nevoite să recurgă pe scară largă la arendarea lor în conformitate cu normele stabilite de Ministerul Agriculturii și Domeniilor⁴⁸. Licitațiile publice organizate în plină perioadă de criză economică au făcut ca multe loturi să nu poată fi arendate, din cauza prețului ridicat de la care pornea strigare, în raport cu valoarea pământului și cu capacitatea de plată a participanților și, astfel, statul nu le-a mai putut cultiva⁴⁹. Nu este mai puțin adevărat că unele pământuri ale statului deveniseră complet lipsite de valoare lucrativă și că ele rămăseseră necultivate în permanență în anii anteriori, din cauză că investițiile de muncă și de capital nu se mai amortizau din venitul ce l-ar fi produs ele⁵⁰.

⁴² Arhivele Naționale Galați, fond Camera agricolă. Comisia județeană de expropriere Covurlui, dosar 1/1925, f. 141, 145-149.

⁴³ G. IONESCU-ȘIȘEȘTI, *Îndumări agricole*, București, 1941, p. 301.

⁴⁴ ANIC, fond Reforma agrară din 1921, jud. Teleorman, dosarele 34, f. 136-137; 40, f. 2, 7-8 și 25.

⁴⁵ Idem, jud. Rădăuți, dosar 37, f. 112.

⁴⁶ Idem, jud. Odorhei, dosarele 69, f. 15; 116, f. 6.

⁴⁷ Arhivele Naționale Satu Mare, fond Camera agricolă a județului Satu Mare, dosar, 13/1940, f. 145.

⁴⁸ Vezi ANIC, fond Reforma agrară din 1921, jud. Cluj, dosar 117, f. 12; jud. Romanați, dosar 21, f. 10; Vechiul regat, Generale, dosarele 171, f. 10 și urm.; 172, f. 3 - 6; Arhivele Naționale Călărași, fond Camera agricolă a județului Ialomița, dosar 6/1931; Arhivele Naționale Zalău, fond Consilieratul agricol al județului Sălaj, doc. 5354/1928; doc. 2540/1934; Pachet 1/1932, Dosarul gestiunii Camerei agricole a județului Sălaj pe anii 1932/1933.

⁴⁹ ANIC, fond Reforma agrară din 1921, județul Vlașca, dosar 114, f. 1; Arhivele Naționale Slatina, fond Camera agricolă a județului Olt, dosar 5/1931, f. 2 și 5; Arhivele Naționale Tulcea, fond Consilieratul agricol al județului Tulcea, dosar 112/1931, f. 255-257 și 305.

⁵⁰ Arhivele Naționale Tulcea, fond Consilieratul agricol al județului Tulcea, dosar 58/1927, f. 23 și 26.

Dar, acum, în noile condiții, când tot mai multe suprafețe erau amenințate să rămână nelucrate, sistemul a avut alte implicații. Nu rareori, pământurile în cauză au intrat în folosința celor ce puteau acoperi cu bani lichizi suma cu care se licita și astfel unele rezerve sau loturi demonstrative au ajuns să fie luate în arendă chiar de către moșieri⁵¹.

Pe de altă parte, arendările prin licitații publice nu au dus nici la înlăturarea dijmei, nici la practica subarendării, nici nu au realizat vreo breșă în sistemul empiric în care erau cultivate aceste categorii de pământuri⁵². Mai rău, din cauza marii depresiuni economice, mulți dintre arendașii rezervelor și loturilor demonstrative nu au mai putut achita prețul arenzii pe anii 1932 - 1933, producând astfel pagube departamentului de resort⁵³. Pe considerentul din urmă, Ministerul Agriculturii și Domeniilor a decis, cu ordinul nr. 81 869/1934, ca, pentru noua perioadă de arendări ce începea la 1 aprilie 1934 și expira la 1 aprilie 1937, arenda să fie plătită anticipat pe toți cei trei ani, la încheierea contractului de arendare⁵⁴. Măsura a asigurat statului venituri din arendarea pământurilor sale, dar nu și o ameliorare în sistemul lor de cultură.

La 1 septembrie 1939, Direcțiunea Producției Vegetale, din Ministerul Agriculturii și Domeniilor, a admis camerelor agricole care nu ar fi putut exploata în regie proprie terenurile ce le aveau în folosință să le lucreze în dijmă dirijată, pe termene de 3 - 5 ani, sau să le arendeze prin licitație publică, cu plata depusă în bani la încheierea contractului⁵⁵. Cum atunci toate terenurile disponibile ale statului fuseseră date în administrația camerelor agricole, marea lor majoritate au fost arendate pe bani. Astfel, numai în 37 de județe ele reușiseră să dea în arendă 49 382 ha⁵⁶. Unele loturi, puține la număr, au fost luate în arendă de diverse cooperative agricole⁵⁷, altele au fost adjudecate la licitație, dar multe, după cele trei licitații consecutive ordonate și organizate, la care nu s-au găsit amatori sau nu s-au realizat sumele scontate, au fost arendate ulterior prin bună învoială unor elemente influente din satele respective⁵⁸. Motivele pentru care loturile nu erau adjudecate la licitații erau explicate de autoritățile ce le patronau prin lipsa de valoare a terenurilor sau prin distanța lor prea mare față de sat⁵⁹. Într-adevăr, pentru unele dintre ele, cele două cauze au constituit stavile serioase în calea arendării. Dar, adesea, terenuri de calitate, situate chiar în vatra satelor, s-au închiriat cu prețuri extrem de scăzute. Oficiul Național de Educație Fizică menționa, în adresa confidențială nr. 15 569, din 4 octombrie 1939, trimisă prefecturilor, anumite practici ale primarilor care dirijau licitațiile. S-a constatat că aceștia, în înțelegere cu notarii și cu șefii de post de jandarmi, stabileau prețuri derizorii pentru arendare sau puneau să se liciteze cu câte un leu, doi ori cinci la ha peste prețul de la începutul strigării, spre a arenda pământul interpușilor acestora⁶⁰.

⁵¹ Detalii în ANIC, fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 122, f. 212; jud. Vaslui, dosar 31, f. 24-25 și 30; idem, fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Direcția Bunuri, dosar 7/1930-1940, f. 202 și 208; Arhivele Naționale Vaslui, fond Prefectura județului Fălciu, dosarele 2/1919; 62/1934, f. 106.

⁵² Vezi ANIC, fond Reforma agrară din 1921, jud. Ilfov, dosar 92, f. 1; Arhivele Naționale Călărași, fond Regiunea agricolă Călărași, dosar 29/1930 - 1932, f. 21; Arhivele Naționale Slatina, fond Camera agricolă a județului Olt, dosar 5/1931.

⁵³ Arhivele Naționale Alba Iulia, fond Serviciul agricol al județului Alba, dosar 3/1934, f. 39.

⁵⁴ ANIC, fond Reforma agrară din 1921, jud. Cluj, dosar 25, f. 11; Arhivele Naționale Zalău, fond Consilieratul agricol al județului Sălaj, doc. 3002/1934, f. 17.

⁵⁵ Arhivele Naționale Timișoara, fond Camera agricolă a județului Timiș-Torontal, dosar 1/1939, f. 92.

⁵⁶ ANIC, fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 249, f. 8 și urm.

⁵⁷ Arhivele Naționale Târgu Jiu, fond Camera agricolă a județului Gorj, dosar 3097, f. 8.

⁵⁸ Detalii în Arhivele Naționale Bistrița, fond Camera agricolă a județului Năsăud, dosar 1068, f. 170; Arhivele Naționale Iași, fond Camera agricolă a județului Iași, dosar 327/1940, f. 90-546.

⁵⁹ Vezi Arhivele Naționale Iași, fond Consilieratul agricol al județului Iași, dosar 2/1939, f. 32; Arhivele Naționale Vaslui, fond Prefectura județului Fălciu, dosar 58/1934; ANIC, fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 2, f. 112.

⁶⁰ Arhivele Naționale Buzău, fond Prefectura județului Râmnicu Sărat, dosar 12/1933, f. 115.

În perioada guvernării mareșalului Ion Antonescu au apărut noi categorii de terenuri avizate a fi exploatate în regimul rezervelor: pământurile germanilor ce plecaseră din Dobrogea și din sudul Bucovinei, în baza convenției româno-germane din 22 octombrie 1940, apoi, din vara anului 1941, a nemților emigrați în Reich din nordul Bucovinei și din sudul Basarabiei, precum și a celor expropriate de la evrei. Ele s-au dat, cu începere din martie 1941, în arendă, pe bază de contracte, în următoarea ordine de preferință: refugiaților români fără familii din teritoriile pierdute în 1940, localnicilor nevoiași cu familii, locuitorilor nevoiași fără familii, cu condiția ca toate persoanele de mai sus să fi fost agricultori de profesie și să ofere garanții de bunii agricultori. Dacă în urma acestei repartiții mai rămânea pământ, el putea fi arendat salariaților care aveau agricultura ca ocupație secundară⁶¹. Pentru perioada cuprinsă între toamna anului 1941 și cea a anului 1942 bunurile respective, care s-au administrat de Centrul Național de Românilizare, urmau a fi date în arendă numai cetățenilor români de etnie românească și doar în mod excepțional se admitea ca 5 % din întinderea lor să fie arendate cetățenilor români de origine germană. Deși subarendarea loturilor, sub orice formă, și dijma erau interzise, se admitea, totuși, în cazul în care se arenda unei persoane o suprafață mai întinsă, să subarendeze, la preț egal, în loturi de până la 5 ha sau să dea în dijma, cu repartiția una și una, terenul în cauză micilor proprietari refugiați sau localnicilor⁶².

În perioada participării României la cel de-al doilea război mondial, toate celelalte categorii de pământuri ale statului s-au exploatat în temeiul normelor stabilite în 1939, prin arendare la licitație publică, la fel ca și terenurile fondului de românilizare, provenite din pământurile confiscate de la evrei și din cele ale germanilor care au imigrat în toamna anului 1940 în Reich, o parte din ele prin dijma dirijată, dar multe din pământurile sale nu au putut fi arendate, fie din cauza slabei calități a terenurilor, fie pentru că refugiații români din ținuturile răpite nu dispuneau de bani, neavând acces la credite bancare, întrucât nu aveau cu ce să le garanteze, nici de mijloace de lucru, fie din alte motive⁶³. În județul Rădăuți, unde o bună parte din proprietatea funciară rurală fusese concentrată în mâinile evreilor și germanilor, iar în câteva sate chiar a maghiarilor care au plecat în Ungaria cu începere din toamna anului 1940, s-a creat un fond de teren disponibil cu mult mai mare față de forța de muncă de aici, altădată foarte numeroasă, acum diminuată prin plecarea germanilor și a ungarilor, și, mai ales, din cauza concentrărilor, astfel că multe din terenurile intrate în patrimoniul statului au răms nearendate⁶⁴.

Cum în anii războiului criza brațelor de muncă din agricultura României crea perspectiva ca o parte din pământurile statului să nu poată fi cultivate, în 1942, Ministerul Agriculturii și Domeniilor a hotărât să nu mai dea în arendă țăranilor proprietățile sale, dacă aceștia nu se constituiau în obști⁶⁵, măsura fiind adoptată în speranța că prin eforturile comune ale sătenilor vor putea fi cultivate toate terenurile agricole. Aplicarea acestei dispoziții explică sporirea suprafețelor exploatate prin arendare de către obști⁶⁶, dar și în acești ani cea mai mare parte din pământurile statului s-au cultivat în baza unor contracte de arendare încheiate cu diferite persoane, nu cu asociațiile țăărănești.

Prețul arenzii și condițiile dijmei aplicate pe proprietățile statului au fost aproape totdeauna mai favorabile sătenilor, comparativ cu cele ale învoielilor agricole încheiate între proprietarii privați și săteni. Înainte de toate, instituțiile statului au aplicat pe scară restrânsă dijma la cultura

⁶¹ Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 221/1941, f. 24.

⁶² Idem, dosar 87/1942, f. 154.

⁶³ Detalii în Arhivele Naționale Focșani, fond Prefectura județului Putna, dosar 32/1943; Arhivele Naționale Galați, fond Camera agricolă, Comisia județeană de Expropriere Covurlui, dosar 1/1943, f. 246 și 269; Arhivele Naționale Iași, fond Camera agricolă a județului Iași, dosar 51/1942, f. 2; Arhivele Naționale Târgu Jiu, fond Camera agricolă a județului Gorj, dosar 3435, f. 304; Arhivele Naționale Tulcea, fond Camera agricolă a județului Tulcea, dosar 51/1942.

⁶⁴ Arhivele Naționale Suceava, fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 41/1942, f. 68.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 137. Măsura privea și terenurile intrate în patrimoniul fondului de "românilizare".

⁶⁶ Agricola Cardaș, *Cooperația agricolă*, în "Pagini agrare și sociale", XX, 1943, 3, p. 77.

porumbului, pentru faptul că ele nu însămânțau porumb decât în mod excepțional, ci mai mult păioase, unde repartitia era pe din două, atât la boabe, cât și la paie. Uneori, când instituțiile posedau inventar agricol, îl puneau la dispoziția dijmașilor, fără ca pe această cale să se producă vreo modificare în forma de împărțeață a produsului muncii⁶⁷. Or, la moșieri, deși repartitia pe din două a fost acum predominantă la dijma în produse, alături de ea între cele două războaie mondiale s-a practicat și cea de 2/3 sau de 3/5 în favoarea lor⁶⁸. În fine, trebuie menționat că, deși împletirea rentei în bani ori a rentei în produse, pe de o parte, cu renta în muncă, pe de alta, se întâlnește și pe pământurile statului, ea s-a practicat aici destul de rar, neavând niciodată proporțiile cunoscute pe proprietățile funciare particulare. Dar, în pofida faptului că invoielile agricole încheiate de către instituțiile statului cu sătenii le-au fost oricum mai favorabile plugarilor, prin realizarea lor, scopul primar al destinației pământurilor respective a fost neglijat în totalitate, astfel că terenurile rezervate și loturile demonstrative nu au avut, în mod practic, o contribuție efectivă asupra acțiunii de îndrumare și de educație agricolă a țăranimii împroprietărite.

⁶⁷ Detalii în Arhivele Naționale Buzău, fond Camera agricolă a județului Buzău, dosar 88/1939; Arhivele Naționale Slatina, fond Camera agricolă a județului Olt, dosar 8/1929, f. 1 - 10.

⁶⁸ Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Editura Academiei, 1956, p. 77.